

ГРАФИЈА И ЈЕЗИК ЗАПИСА МОНАХИЊЕ ЈЕФИМИЈЕ У АВАКУМОВОМ ЧЕТВОРОЈЕВАНЋЕЉУ

Рад доноси резултате истраживања графије, ортографије и језика на фонетском и морфолошком нивоу у запису монахиње Јефимије од 5. јуна 1682. г. записаног на крају српскословенског рукописа Авакумово четворојеванђеље из 16. вијека који припада Музеју Старе цркве у Сарајеву. Јефимијин запис је написан брзописом и језиком који чува особине српскословенског, али уједно свједочи о утицају говорног језика.

Кључне ријечи: запис монахиње Јефимије, Авакумово четворојеванђеље, графија, палеографија, ортографија, језик

1. УВОД

Записи на празним листовима средњовјековних рукописа, у виду дужих или краћих цјеловитих биљежака (Трифуновић, 1990: 78), неријетко „на граници између поезије и реторске прозе“ (Богдановић, 1991: 83) као вид ауторског текста представљају један од драгоцјених извора за проучавање историје језика. Један од њих јесте запис монахиње Јефимије из 1682. г. на крају Авакумовог четворојеванђеља из Музеја Старе цркве у Сарајеву. У овом раду су обухваћена истраживања графије, тј. особине писма, затим ортографске особине, те специфична језичка обиљежја српскословенског језика на фонетском и морфолошком плану, као и спорадични утицаји народног језика у тексту записа монахиње Јефимије. Приликом истраживања записа вршено је компарирање са текстовима српскословенске епохе који су, колико је више могуће, блиски по времену настанка.¹

* vera.berak@flf.unibl.org

¹ Скраћенице назива српскословенских споменика са којима је примарно вршено поређење приликом овог истраживања су: Александрида – Српска Александрида, Академијин рукопис бр. 352, из друге половине 16. в. (в. Јерковић, 1983), ЦТ – Цветни триод из 16. в., Матица српска (в. Јерковић, 1968), Житије – Житије Св. Симеона од Св. Саве из 1619. г. (в. Јерковић, 1974), ЧПБ – сарајевски препис Чуда пресвете Богородице написан 1715. г. у Сарајеву (в. Грковић Мејџор, 2021), ЗСЧ – записи Силоановог четворојеванђеља (Берак 2025а, Берак 2025б), Поклоњеније – Путопис Поклоњеније гробу Господњу (1734) Андреја Петковића (в. Јовић, 2017), ХМК – Хиландарски медицински кодекс – (в. Јовић, 2011), Хронике – Хронике Ђорђа Бранковића (в. Грицкат, 1970), ГШ – књиге Горажданске штампарије (в. Самарџић, 2019).

2. О РУКОПИСУ И ЗАПИСИМА

² М. Живковић је писао о српским рукописима у чланку *Србуље у Сарајеву* (1885: 179–220), а потом је тај текст додао као поглавље у својој књизи *Сарајево од свој поштанка до данас* која је објављена 1894, а њен репринт 2021. г. (в. Живковић 2021: 138–145). Како оцјењује Р. Сударушић чланком о србуљама „најстарије православне цркве у Сарајеву“ и својом књигом, М. Живковић је „дао посебан допринос истраживању историјске и културне баштине Срба у Босни“ (2016: 261).

3. ГРАФИЈА И ПАЛЕОГРАФИЈА

Писмо је брзопис (скоропис) који је у употреби од 15. вијека, тј. времена престанка стилизованог (дипломатичког) брзописа како то одређује Петар Ђорђевић (1987: 126), али по стилу записа је написан попут текстова писаних стилизованим/дипломатичким брзописом. Такође, писмо Јефимијевог записа је визуелно слично писму записа темишварског митрополита Јосифа у Силоановом четворојебанђелу, са којим је и временски блиско (в. Берак 2025б: 420–422). Текст је исписан црним мастилом у 17 редова, при чему графеме у свим редовима нису исписане истом дебелином линија, али нема разлике у морфолошким облицима слова.

Графемски инвентар чине: <а>, <б>, <в>, <г>, <д>, <е>, <ж>, <з>, <н>, <р>, <џ>, <к>, <л>, <м>, <п>, <ф>, <с>, <т>, <ш>, <х>, <ѡ>, <ѣ>, <ц>, <ч>, <ш>, <џ>, <ѡ>, <ѣ>, <ѡ>, <ѣ>, <ѡ>, <ѣ>, <ѡ>, <ѣ>, <ѡ>, <ѣ>, <ѡ>, <ѣ>, <ѡ>, <ѣ>. У графемски фонд нису ушле графеме: диграм <ов>, <ѡ>, <ѣ>, <ѡ>, <ѣ>, <ѡ>, <ѣ>, <ѡ>, <ѣ>. Надредна слова наведена према фреквентности су: <а> 9х, <с> 9х, <х> 8х, <м> 8х, <о> 2х, <г> 2х, <б> 1х, <з> 1х, <к> 1х, <р> 1х, <т> 1х, затим секвенца <дн> једном посвједочена у примјеру *ра/дн/*, те лигатура <мн> у примјеру *са нн/мн/*.

Од иновативних, односно специфичних за 17. в. графемских облика издваја се графема з попут данашњег штампаног слова, односно слично броју 3, на почетку 9. реда у иницијалној позицији ријечи *завјестина*, затим у првом реду у ознаци године и у другом реду у тајнопису. У свим осталим случајевима пише се брзописно четворолинијско з у виду издужене таласасте линије, при чему се издвајају двије варијанте: а) са обликом почетком и б) са угластим почетком. Иновативна је асиметрична графема <ч> са правим стубом на чији врх се наслања десна линија, попут броја 7, а лијева линија може бити коса и спојена са стубом нешто изнад његове половине и једанпут на дну стуба укошеног удесно у броју године у првом реду записа, док ниједном није посвједочен симетрични облик са рачвастим крацима. Графема <н> има иновативни облик са косом спојницом који се јавља у уставу у другој половини 15. вијека, а у „обичном брзопису слово н има само споменути нови облик“ (Ђорђевић, 1987: 127). Поред тога јављају се и графеме <џ> и <џ> од којих друга поред двије тачке, има варијанту с двије цртице умјесто тачака. Графема <н> има хоризонталну спојницу, што је карактеристично за 17. в., али је она на самом врху стубова, некада почиње с врха лијевог и спаја се нешто испод врха десног стуба.

Графема <а> у врсти има два типа, оба брзописна, од којих је први тип са малом петљицом и стубом који се спушта у доњи међупростор у облику луле окренуте улијево какав је наведен у Венцловићевом *Буквару* из 1717 (2013: 8–9, 227). Други тип личи на једнопотезно а, уведено из грчког алфавета, које се јавља у запису из 1619. г. у Студеничком типичу (в. Ђорђевић, 1987: 127) и наведено је у Венцловићевом *Буквару* (2013: 8–9, 227), али је у запису монахиње Јефимије написано из два потеза од којих је први попут почетне

двје линије данашњег слова и, а други прелази од врха лијеве линије преко десне и спушта се у виду праве вертикалне линије до дна реда. Иницијално *а*, посвједочено само у примјеру *агарѣнна*, има дуги стуб који прелази у оба међупростора и малу петљицу на средини.

Графема <в> јавља се у два типа: а) брзописно квадратно *в* код кога хоризонталне паралелене линије прелазе преко вертикалних, б) бубњевито *в* које није везано само за иницијалну позицију у ријечи. Оба типа су наведена у Венцловићевом *Буквару* из 1717 (2013: 8–9, 227). Посвједочено је једанпут увећано иницијално бубрежасто *в* у примјеру *вѣ лѣто*.

Графема <м> изведена је у четири потеза, тј. цик-цак линије. Као надредно слово има облик брзописне графеме у виду таласасте линије или попут данашњег писаног великог слова *м*, а иницијална увећана графема има необичан облик попут брзописног таласастог <м>, у примјеру *монаџтира*.

Графема <к> је једнопотезна брзописна оборена удесно, а у истом облику је наведена у Венцловићевом *Буквару* (2013: 8–9, 227). Графема <г> је дволинијска уставна са нешто искошеним стубом улијево и квачицом на пречки и таква је као надредно слово. Брзописни тип <г> са дугим стубом спуштеним у доњи међупростор написан је двапут у примјерима *ег/д/а* и *грѣха*, те једном у лигатури *го* у примјеру *бѣомрзѣскаго*. Графема <к> је најчешће брзописна у виду двије одвојене вертикалне линије, али се једном јавља и уставни тип са одвојеним крацима у виду укошене графеме <г> у примјеру *бѣомрзѣскаго*. Једанпут се јавља и високо иницијално *к* у примјеру *каменѣ*. Графема <д> се такође јавља у брзописном типу кога чине двије линије спојене с лијеве стране, од којих је горња тања, а доња дебља и спуштена у доњи међупростор, а спаја их обла петљица. Одговара другом типу од два наведена брзописна <д> у Венцловићевом *Буквару* (2013: 8–9, 227). Других варијаната овог типа нема у Јефимијином запису. Надредно <д> има два стуба од којих је десни дужи и почиње лулом, а подница је дуга хоризонтална линија без квачица. Графема <ж> јавља се досљедно у облику кога чини вертикални стуб, који залази у оба међупростора, на чијој средини прелазе укрштене линије и на десној страни образују петљицу.⁴ Стуб може почињати обликом луле или је права линија. Графема <т> је досљедно тропотезна са пречком која прелази стубове са обје стране или, у другом случају, прелази само лијеви док се на десном завршава. Други тип ове графеме, високо *ш*, јавља се само једанпут у лигатури <ти>, а његова варијанта, у облику крста (вертикални стуб пресијеца пречка) јавља се једанпут као надредна графема у примјеру *нѣ ѡстане/т/*.

⁴ Према П. Ђорђевићу, „Такав упрошћени облик јавља се у другој половини XIV века као што је у *йовелии Косиѡагина Дејановића* из 1381. г. (...) а исто тако и у једном од (...) писама деспота Вука. Тако је и у обичном брзопису“ (1987: 127). Наведен је као други облик графеме <ж> у Венцловићевом *Буквару* из 1717. (2013: 8–10, 227). Док је у Јефимијином запису једини облик графеме <ж>, уопште је нема у том облику у запису темишварског митрополита Јосифа (Берак, 2025б: 421).

Грчко једнопотезно *е* које је завладало у брзопису у 16. вијеку (в. Ђорђић, 1987: 127) досљедно се употребљава у овом запису.⁵ У иницијалној позицији јавља се широко *е*, уставног типа, архаично с језичком окренутим надоље. Иста особина запажа се код <с> које представља плитки полукруг, а у иницијалној позицији употребљава се широко *с*. Поред ове двије графеме, у иницијалној позицији јављају се већа слова код графеме <ц> и, као што смо поменули, код <к>. За разлику од осталих, графема <ц> је иста у врсти и као иницијално увећано слово, које је посвједочено само једном у примјеру *цр/џ*ка. Дио графема <р> и <ц> који залази у доњи међупростор по правилу се завршава луком или лулом окренутим улијево.⁶ Код надредне графеме <р> доњи дио слова је, послјије оштрог прегиб, окренут удесно, у примјеру *дина/ри*.⁷ Код графеме <ш> доња линија, која се не наставља на унутрашњи стуб него је повучена између другог и трећег стуба, извија се и прави петљицу на лијевој страни⁸ или се завршава обликом луле окренуте улијево.

Графема <џ> је висока двопотезна, код које стуб почиње улијево окренутом лулом и завршава се ситном облом петљицом, а пречка је дуга хоризонтална линија, дужа са лијеве стране и без квачица. Брзописног типа је и графема *омеџа* написана у једном потезу без подизања унутрашњег дијела умјесто кога је равна или таласаста линија. Ижица је у облику латиничне графеме *в* (*v*) као што преовладава у уставу и обичном брзопису од 15. в. (Ђорђић, 1987: 126). Код вертикалне лигатуре <ш>, написане у облику недовршене осмице, десни крак је редовно дужи од лијевог као у запису темишварског митрополита Јосифа (в. Берак, 2025б: 421).

Танко јер, редовно у дволинијском систему, чине три потеза, први у виду вертикалне праве линије чини стуб, другим се изводи петљица која се спушта до линије реда гдје се наслања на хоризонталну линију изведену трећим потезом. Петљица има прегиб, а на врху стуба може се видјети надвучена линијица која у примјеру *сагорџиџа стн/х/ џџк'вн* пресијеца стуб.

Дебело јер се јавља у два типа од којих је први у дволинијском систему, а други високо дебело јер. Дволинијска графема дебело јер јесте једнопотезна са стубом укошеним удесно. Дужина горње лијеве линије, на коју се надовезује стуб, варира од линије средње дужине до кратке линије. Када графема дебело јер има кратку почетну лијеву линију, постаје слична графема танко јер са надвученом линијом како се јавља у писаним споменицима. У примјеру

⁵ Као у Поклоњенију гробу Господњу А. Петковића (Јовић, 2017: 15), а наведено је у прегледу брзописних слова у Венцловићевом *Буквару* (2013: 8–9, 227).

⁶ Реп код слова <ц> искошен или увијен улијево јавља се у Поклоњенију гробу Господњу из 1734. г. Андреја Петковића, поред варијанте с лулом окренутом удесно (в. Јовић, 2017: 17), што није особина у овом запису.

⁷ Према претходним читањима гласи *динар* (Вукићевић, 1901: 37, фуснота 1; Живковић, 1885: 200; Стојановић, 1902: 429, запис 1796).

⁸ Исто као у Поклоњенију гробу Господњу (Јовић, 2017: 18).

Примјери су:¹⁰ *ев/г/лїѣ*, *ев/г/лїн*, *ег/д/лжѣ*, *єрѣна*, те примјер без акцента *єзнци*. Запис монахиње Јефимије показује досљедност у обиљежавању гласовне вриједности /је/ у иницијалној позицији графемом широко *є*, док је у Житију и ЦТ најчешће исти модел обиљежавања, али се јавља и мало *є* и лигатура <ѣ> (Јерковић, 1974: 104; Јерковић, 1968: 89), у Александриди најчешће је широко *є* и мало *є*, али се јавља и лигатура <ѣ> (Јерковић, 1983: 19–20), у ЧПБ уобичајено је широко и мало *є*, а лигатура само у „случајевима са надредним с“ (Јерковић Мејдор, 2021: 291), док су све могућности заступљене у ХМК (Јовић, 2011: 69–70), те само обиљежавање једнопотезним *є* у Поклоњенију (Јовић, 2017: 24). У ЗСЧ најчешће је мало и широко *є*, а лигатуре у запису 1 и 2 (в. Берак, 2025а: 282, 284–286). Досљедност ресавског правописа није испоштована ни у повељама и писмима с краја 14. и почетка 15. в. из Српске деспотовине, изузев у само пет докумената (в. Поломац, 2016: 93–96).

У поствокалској позицији гласовна вриједност /ије/ обиљежава се графемама <не> и <ѣ>, гласовна вриједност /оје/ графемама <оѣ> и <ωѣ>, те /еје/ графемама <ѣѣ>, а сви примјери су: *снѣ* (2х), *сѣнѣ*, *прѣд/рѣаскнѣ*, *вѣзѣпнѣ/ѣ*; *ев/г/лїѣ*, *вратїѣ*; *сѣѣѣ*; *тѣωѣ*; *прѣѣѣ*.

Наведени примјери потврђују да се не примјењује рашки модел са лигатуром <ѣ>, него ресавски, а при обиљежавању специфичне групе /ије/ да над ресавским моделом <ѣ> ипак доминира, на основу фреквентности, мијешање оба правописна модела писањем графема <не>. Док је у Јефимијином запису нешто заступљеније обиљежавање графемама <не>, у Житију је обрнуто и предност се даје ресавском правописном моделу (Јерковић, 1974: 105). Мијешање јотованих и нејотованих граfiја у поствокалској позицији, како смо видјели, није особина граfiје Јефимијиног записа, такође их нема у ЗСЧ (в. Берак, 2025а: 286), али је карактеристично за неке друге споменике, као што су нпр. ЦТ (Јерковић, 1968: 19) и Александрида (Јерковић, 1983: 20–21).

4.3. Писање гласовне вриједности /ју/

У тексту нема потврда за иницијалну ни поствокалску секвенцу /ју/, а лигатура <ѣ> потврђена је само иза фонеме /љ/ (в. т. 4.11).

4.4. Друге појаве у вези са сонантом /ј/

За групу /ији/ потврђен је само примјер забиљежен према ресавском правопису, а то је *ев/г/лїн*, за групу /оји/ пр. *тѣон*, те је једном /ј/ обиљежено графемом <н> у пр. *монастирѣн*.

¹⁰ Акценти нису обиљежавани посебним знацима у наведеним примјерима.

стаје у случају натписаног финалног сугласника. У јакој позицији се по правилу пише, а у слабој медијалној изостаје. Присутне су и вокализације полугласника у запису.

У погледу дистрибуције полугласничког знака у тексту записа запажа се доминирање графеме дебело јер, док се танко јер јавља свега двапут у примјерима: *ѣнѣ/х/* *ѣрѣ/ѣнѣ*. У свим осталим случајевима забиљежено је дволинијско или високо дебело јер.

Графема танко јер се, према правилима ресавске правописне школе, пише на крају ријечи, међутим у овом запису у свим случајевима користи се дебело јер, а примјери су: красотахъ, грѣхъ, пѣркъ, сѣнмъ, црѣквѣмъ, не/с/ннмъ, крѣвъ, ѡкр/с/тъ, затим испред партикуле же у примјеру тѣмъже.

Према ресавском правопису, дебело јер се пише уз приједлоге, а у Јефимијином запису досљедно је написано високо дебело јер у приједлогу вѣ у примјерима: вѣ лѣтѡ, вѣ сѣѣмѣ (свѣѣмѣ), вѣ мрѣзѡстѣ, те код префикса вѣ- у пр. вѣнѣзлѡв. Ширење графеме високо дебело јер на мјесто етимолошког *a* потврђено је у примјеру вѣша, а иста појава, употреба полугласничког знака на мјесту етимолошког *a*, забиљежена је, истина, у невеликом броју потврда у ГШ (Самарџић, 2019: 183). Биљежење полугласничког знака између сугласника гдје му етимолошки није мјесто потврђено је у примјеру оскѣврѣннѣ, а таква појава присутна је нпр. у запису 2 из СЧ (Берак, 2025а: 292).

Обиљежава се полугласник у слабој позицији у суфиксу у примјеру: ѿ
бѣгоуѣзѣскаго.

Умјесто јера написана је надредна графема под титлом, као да је скраћеница, иако недостаје само полугласнички знак на мјесту полугласника у слабој позицији у примјерима: бѣлагоуѣ/тнѡмѡѡ, краѣ/ѣна, краѣ/ѣнѣн, нѣѣ/ѣнѣмѡ, ѡкрѣ/ѣтѣ = ѡкрѣстѣ, црѣкѣн.

Изостављање полугласничког знака потврђено је у примјерима: а) финална позиција само уз натписани сугласник – *џтн/х/* (4х), *нашн/х/* (2х), *нџ* *остање/т/*, *плаћн/м/*, *давндω/м/*, *вџзпне/м/*, *птица/м/*, *на/м/*, *н/х/*; б) медијална позиција – *мнωга* (2х), *брашно*, *птица/м/*.

Пајерак је забиљежен на мјесту слабог полугласника у примјерима: по рек'шомлѧ, црѣк'вн, нѣ разорнт' се, уз вокално р ѿ бѣом'р'зѣскаго, затим без етимолошког оправдања у примјеру прѣд'рѣаскнѣ.

Забиљежена је старословенска вокализација полугласника љ>о код прилога тог/а (4х). Писање вокала /а/ на мјесту слабог полугласника забијежено је једанпут у суфиксу у пр. *прѣдѣлѣнскѣ*. Док приједлог въ задржава непромијењен облик, лишен утицаја народног и црквеног језика, иницијално въ- се и вокализује о чему свједоче примјери: *вазлюбѣннѣи*, *кляпни/м*.¹² У оваквим при-

¹² Наведену ријеч Љ. Стојановић чита *вазпни* (1902: 429), као и М. Живковић *вазпни/м/* (1885: 201), а М. Вукићевић *вазпни/м/* (1901: 37, фуснота 1), а увидом у оригинални текст није уочена графема <к>.

Приједлози сь и къ, као и префикс сь- долазе са вокализованим полугласником, а сви примјери јесу: са нн/нн/, са давндв/м/, сагорѣнїа, ка¹³ стїмъ црѣквѣмъ.

4.10. Обиљежавање вокалног /р/ и /л/

4.11. Обилежаване /љ/ и /њ/

¹³ Наведени приједлог сва три аутора наводе као на (Вукићевић, 1901: 37; Живковић, 1885: 201; Стојановић, 1902: 429), премда је у оригиналу уочљива графема <к> написана у виду двије одвојене линије, а такође синтагма која слиједи је у дативу множине: ка сѣниѣ црѣкваѣ.

5.2.2. Глаголи

Најфреквентнији глаголски облик је аорист, у блиској вези с наративом свједочења о пустошењу и разарању манастира, а неки од примјера су: *сг/д/а жѣ се разсѣше сѣн мона/с/тири; тог/д/а сѣ разорниѣ многа цр/с/ка зданна*.

5.2.3. Партиципи

Од српскословенских особина издваја се и употреба партиципа претерита актива само у једном примјеру по *рек'шомѣ гѣ*.

5.3. Посесивне категорије

Поред присвојних придјева и замјеница у функцији исказивања посесивности (*цр/с/ка, бѣѣ, ткон*), у запису је употребијељен посесивни генитив у примјеру *крѣвѣ н/х/*.

6. ЗАКЉУЧАК

Запис монахиње Јефимије из 1682. г. на крају Авакумовог четвороје-ванђеља (16. в.), свједочанство о страдањима манастира у турско вријеме, написан је брзописом са иновацијама особеним за 17. вијек и језиком који чува српскословенска обиљежја, али и свједочи о утицајима говорног језика. Написан у постресавском периоду, запис одликују особине ресавске и рашке ортографске школе, као и међусобног мијешања њихових обиљежја, што се показује при обиљежавању гласовне вриједности /ја/, док се ресавска ортографска начела боље чувају приликом обиљежавања гласовне вриједности /је/ или досљедног писања дебелог јер код приједлога *ѣ*. Специфично је одсуство графеме *јери* у графемском систему Јефимијеиног записа у односу на ортографску праксу српскословенске епохе. На језичком плану доминирају српскословенска обиљежја, као што су вокализација полугласника код иницијалног *ѣ-*, чување наставака *-аѣо* у Г јд. и *-ому* у Д јд. сложене придјевске промјене, употреба партиципа, али су присутни и утицаји народног језика гдје се посебно издваја појава губљења фонеме /х/ што није честа појава у досада проученим српскословенским текстовима.

Извори

Авакумово четворојеванђеље, Музеј Старе цркве у Сарајеву, бр. инвентара 5 (97).

Венцловићев сеншандрејски буквар 1717. Фототипско издање са рашчитаним текстом и савременим преводом, приредили и пропратне студије написали Томислав Јовановић, Димитрије Е. Стефановић, 2013, Будимпешта: Радионица „Венсловић“, Београд: Арте.

Литература

- Белић, А. (1999). *Историја српској језика. Фонетика. Речи са деклинацијом. Речи с конјугацијом. Изабрана дела Александра Белића, четврти том*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Берак, В. (2025а). Ортографске особине записа и натписа Силоановог четворојеванђеља. *Филолој*, 16 (31), 279–300. doi: 10.21618/fil2531279b.
- Берак, В. (2025б). Типови писма записа Силоановог четворојеванђеља. *Српски језик – студије српске и словенске*, 30/1, 415–433.
- Богдановић, Д. (1991). *Историја старе српске књижевности*. Друго издање, Београд: СКЗ.
- Вукићевић, М. (1901). Из старих Србуља. *Гласник Земалској музеја у Босни и Херцеговини*, XIII, 31–70, 289–350, доступно на: <https://dn720005.ca.archive.org/0/items/glasnikzemaljsko1319zema/glasnikzemaljsko1319zema.pdf> Преузето 30. 3. 2025.
- Грицкат, И. (1970). Белешке о језику Ђорђа Бранковића. *Зборник за филологију и лингвистику*, XIII (1), 85–101.
- Грковић Мејдор, Ј. (1993). *Језик Псалтира из шtamпарије Црнојевића*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности.
- Грковић Мејдор, Ј. (2021). О сарајевском препису Чуда пресвете Богородице из 1715. године. *Српско писано наслеђе средњовековне Босне, Хума и Травуније*, 289–299.
- Драгин, Н. (2007). *Језик Теодосијевој Житија Светиој Саве у препису монаха Марка из XIV века*. Нови Сад: Тиски цвет.
- Ђорђић, П. (1987). *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, друго издање. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Живковић, М. (1885). Србуље у Сарајеву. *Гласник Српској ученој друштва у Београду*, 63, 179–220, доступно на: https://digitalna.nb.rs/view/URN:NBN:RS:SD_9C771A42C3B25D3776C7753A78296978-1885-B063 Преузето 30. 3. 2025.
- Живковић, М. (2021). *Сарајево од свој постанка до данас*, приређено издање на основу првог издања из 1894. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јерковић, В. (1974). Ортографија „Житија св. Симеона“ од св. Саве. *Годишњак Филозофској факултету у Новом Саду*, XVII (1), 103–120.
- Јерковић, В. (1983). Српска Александрида, Академијин рукопис (бр. 352). *Палеографска, ортографска и језичка истраживања*. Београд: САНУ.
- Јерковић, В. (1968). Цветни триод из 16. века. Правописне и фонетске особине. *Зборник за филологију и лингвистику*, XI, 85–96.
- Јовић, Н. (2011). *Језик Хиландарској медицинској кодекса*. Ниш: Филозофски факултет.
- Јовић, Н. (2017). *О језику њушойиса Поклоњеније гробу Господњу (1734) Андреја Пећковића*. Ниш: Центар за црквене студије.

- Младеновић, А. (2008). *Историја српског језика. Одабрани радови*. Београд: Чигоја.
- Поломац, В. (2016). *Језик ђовела и писама Српске десетовине*. Крагујевац: ФИЛУМ.
- Самарцић, Б. (2019). *Старославне јоразданске књије. Орфографија и језик књија Горажданске шћамјарије*. Београд: ИК Филип Вишњић, Бања Лука: СПКД Просвјета.
- Стојановић, Ј. (2002). *Орфографија и језик Бјелойолског четворорјеванђеља (13/14. вијек)*. Подгорица: Универзитет Црне Горе.
- Стојановић, Љ. (1902). *Стари српски записи и написи*, књига I. Београд: Српска краљевска академија.
- Сударушић, Р. (2016). Живот и дјело Мите Живковића у свјетлу библиографских истраживања. *Радови Филозофског факултета*, 18, 255–275.
- Трифунровић, Ђ. (1990). *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, друго допуњено издање. Београд: НОЛИТ.

- Mošin, V. i S. M. Traljić (1959). Ćirilski spomenici u Bosni i Hercegovini. *Naše starine*, VI, 63–104.

Vera B. Berak

THE SCRIPT AND LANGUAGE OF THE INSCRIPTION BY NUN JEFIMIJA IN AVAKUM'S TETRAEVANGELION

Summary

This paper presents the results of research into the script, orthography and language, at both the phonetic and morphological levels, of a record written by the nun Jefimija on 5 June 1682. The text appears at the end of *Avvakum's Tetraevangelion*, a 16th-century Serbian-Slavonic manuscript written in Cyrillic, which is housed in the Museum of the Old Church in Sarajevo. The record itself does not specify where it was written, but it does include information about the individual from whom the *Tetraevangelion* was acquired. It then proceeds with a narrative describing the persecution and devastation of monasteries and churches during the Ottoman period. Jefimija's inscription is written in a cursive script, incorporating innovations typical of the 17th century. It follows the (post-)Resava orthographic tradition and employs a language that retains Serbian-Slavonic features, while also reflecting certain characteristics of the vernacular.

Key words: Jefimija's inscription, *Avakum's Tetraevangelion*, script, paleography, orthography, language